

2002

titel:	De verbeelding wil weer aan de macht komen
medium:	Het Financiële Dagblad
datum:	3-5-2002
auteur:	P. Lalkens

De verbeelding wil weer aan de macht komen

Waar een klein land groot in kan zijn. Frankrijk had onder presidentiële leiding van François Mitterand de Grands Travaux, Nederland heeft zijn grote projecten. Mitterand had zes levenswerken, Nederland heeft er tien.

In Frankrijk ging het voornamelijk om tot verbeelding sprekende architectonische hoogstandjes, zoals de Piramide bij het Louvre, de Grande Bibliothèque en de Grande Galerie de Musée d'Histoire Naturelle.

In Nederland is de diversiteit en reikwijdte groter. Onder de Grote Projecten vallen onder andere de restauratie annex verbouwing van het Rijksmuseum, maar ook grootschalige ruimtelijke projecten als de Nieuwe Hollandse Waterlinie, de Reconstructie Zandgebieden en de Deltametropool.

De term Grote Projecten is geboren bij het verschijnen van de derde architectuur nota, in oktober 2000. Daarin zijn een aantal reeds bestaande infrastructurele projecten van verschillende ministeries opgenomen met de bedoeling meer aandacht te geven aan de ontwerpaspecten. Bij de twee eerdere nota's, gepubliceerd in 1992 en 1996, was de insteek vooral het belang van architectonische kwaliteit en het vergroten van de publieke bewustwording.

De derde Nota richt zich onder de titel 'Ontwerpen aan Nederland' op de kwaliteit van de ruimte en de rol die architecten en ontwerpers daarbij kunnen spelen. Want, zo stelt de eerstverantwoordelijke bewindsman, staatssecretaris van Cultuur Rick van der Ploeg, in de nota: 'De inbreng van het ontwerpen op een hoger schaalniveau kan aanzienlijk worden verbeterd.'

Een typisch Haagse omschrijving, die erop neer komt dat architecten en ontwerpers eerder moeten worden ingeschakeld in ruimtelijke ordeningsvraagstukken. In de traditionele aanpak, of het nu gaat om stedenbouw of de aanleg van snel- en spoorwegen, worden architecten en ontwerpers pas ingeschakeld als stedenbouwers en planologen de beschikbare hectares al hebben ingedeeld en verdeeld.

'Het gaat erom dat architecten al worden ingeschakeld bij het formuleren van eisen aan projecten', zegt Marcel van Heck, adviseur architectuur bij het ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM). 'Planologen denken heel erg functioneel, alleen in vierkante meters', Kees van der Hoeven, voorzitter van de bond van architecten, de BNA, valt hem bij: 'Architecten denken in beelden. Zij creëren beelden waar een ander nooit op zou komen. Een goed voorbeeld is Berlage's uitbreidingsplan van Amsterdam. Daarbij kun je direct zien dat een architect zich er vanaf het begin mee heeft bemoeid.'

Het meest complexe op de lijst van Grote Projecten is de Deltametropool. Dat is de naam voor een ambitieus project om van de Randstad een 'meerkernige metropool' te maken die kan concurreren met Europese stedelijke gebieden als Londen en Parijs. De begin 2000 opgerichte vereniging Deltametropool, waarin een tiental steden uit de Randstad zijn vertegenwoordigd, wil van de delta van Rijn en Maas een samenhangend stedelijk gebied maken, waar werken, wonen en vervoer gezamenlijk worden ontwikkeld. Niet iedere gemeente voor zich, geen versnippering, geen 'verrommeling' meer. Een gebied bovendien waar economische ontwikkeling plaatsvindt in een groene en blauwe omgeving.

De Deltametropool is niet alleen het meest complexe project van de tien, maar ook het project dat de meeste tongen heeft losgemaakt. Het gaat nu eenmaal om de inrichting en ontwikkeling van het economisch centrum van Nederland en, misschien nog zwaarderwegender, om het politiek zwaar beladen begrip van het Groene Hart, de metafoor voor de groene ruimte binnen de ring die door de vier grote steden wordt gevormd. Iedereen heeft er dan ook een mening over, of het nu gaat om ruimtelijke vormgevers, politici, bouwers, de grote industriëlen of de media.

Wellicht daarom ziet Van Heck voor de Deltametropool, hoe abstract ook, een belangrijke rol weggelegd voor ontwerpers en architecten. 'Toen we voor het eerst het verzoek kregen om ons met het ontwerp van de Deltametropool te bemoeien, was mijn eerste reactie "Dit heeft toch wel een heel hoog abstractieniveau, dat is toch een

planologenkwesie?'".' Maar gaandeweg kreeg Van Heck er meer vertrouwen in, ging hij de mogelijkheden zien om er 'iets inspirerends' van te maken. 'Het gaat erom het visuele en het functionele te combineren. Ik zie de bemoeienis van de architecten en ontwerpers als een laboratoriumfunctie. De charme van dit project is de verleiding, de inspiratie om er iets bijzonders van te maken.'

De hoge ontwerpambities hebben ertoe geleid dat Rijksbouwmeester Jo Coenen werd ingeschakeld om zijn visie te geven op de ontwikkeling van de Deltametropool. Coenen riep op zijn beurt de steun in van drie befaamde architecten en 'metropoolkenners': de Braziliaan Paulo Mendes de Rocha, de Zwitser Luigi Snozzi en Henri Ciriani uit Frankrijk. Waarom buitenlanders, vraagt menigeen af. Het uitgebreide internationale netwerk van Coenen zal ongetwijfeld een rol hebben gespeeld. 'Een Nederlandse architect of ontwerper zou misschien te Nederlands, dus te kleinschalig denken. Een buitenlander heeft een ruimere kijk, denkt groter', geeft Henk Fortuijn, architect en directeur van Archon, een bureau dat architectuur en planontwikkeling combineert, als verklaring voor de buitenlandse keuze.

Om een beeld te krijgen van het gebied van de Deltametropool en zijn kenmerken heeft het triumviraat van architecten rondritten en een rondvlucht gemaakt. Van Heck: 'Van belang is om de identiteit van de delta te benoemen. Wat zijn de identiteitsdragers, de hoofdkenmerken, de cultuurdragers. Wat wil je bewaren van het gebied?' Dat soort vragen trekken zich niets aan van bestaande dogma's of van tradities, maar gaan uit van de kracht van de verbeelding. Het is ook een werkwijze die zich niets aantrekt van een programma van eisen voor vervoerstrajecten of andere benuttingen van de ruimte, zoals woningbouw. Of, zoals de Rijksbouwmeester het verwoordt: 'Het accommoderen van de vraag naar verschillende functies zou volgend aan deze visie, dan programma.'

Het is een aanpak die haaks staat op de sinds de jaren vijftig gegroeide praktijk, waarbij planologen zich de Randstadring en het Groene Hart hebben toegeëigend. Het laatste begrip is een metafoor geworden die houvast bood, een helder en gemakkelijk uit te leggen beeld dat in de loop der jaren een sterk politiek draagvlak heeft gekregen. De derde architectuurnota ondergraaft dat primaat van de planologen, met grote consequenties. Frans Marks, directeur van VHP, een Rotterdams bureau dat zich bezighoudt met stedenbouw, architectuur en landschapsinrichting, is een sterk voorstander van het loslaten van de 'planologische metafoor' van het Groene Hart.

Op dit punt botst de ambitie van de architectuurnota frontaal op minister Pronks Vijfde Nota Ruimtelijke Ordening, die met zijn stringende toepassing van rode (wel bebouwen) en groene (niet bebouwen) contouren juist de oude metafoor instandhoudt en weinig tot geen ruimte biedt voor nieuwe ideeënvorming over de ruimtelijke indeling van de Deltametropool.

Het gaat er volgens Marks om de verschillende lagen van het gebied van de Deltametropool te integreren. Concreet: het beeld van de 'oude' delta (het cultuurhistorisch netwerk) combineren met een nieuw netwerk van steden, vervoerslijnen en andere benuttingsvormen. Marks: 'Het gaat erom uit te vinden hoe die lagen met elkaar omgaan. Op deze manier kan het zijn dat er een volledig andere keuze voor waardevolle landschappen uit de bus rolt dan bij de traditionele aanpak. Sommige onderdelen van het Groene Hart blijken dan helemaal niet zo waardevol of uniek als gedacht.'

Van een geïntegreerde aanpak is in de praktijk echter niet veel terechtgekomen, constateert de directeur van VHP, Gijs Wolfs, architect/stedenbouwkundige van VHP, is het afgelopen jaar in opdracht van Vrom aan de slag geweest met vier ministeries om tot een integrale modelontwikkeling te komen. De betrokken ministeries - VROM, Landbouw, Verkeer en Waterstaat en Economische Zaken - zijn echter elk met hun eigen 'laag' aan de slag gegaan zonder zich iets aan te trekken van de andere lagen. Het ministerie van Landbouw heeft op basis van de historische delta aangegeven welke gebieden voor benutting gebruikt mogen worden en welke een traditionele waarde hebben, van belang zijn voor de identiteit van het gebied. Andere ministeries, met name Vrom, hebben voor zichzelf plannen gemaakt zonder te kijken naar de 'grondlaag' van Landbouw had juist consequenties moeten hebben voor het hele concept van de Deltametropool.'

De Deltametropool hoorde een indepartementaal project te zijn, maar de intentie is er in de ogen van de critici niet uitgekomen. Natuurlijk, er hebben diverse ministeries aan meegewerkt, maar van een uitwisseling van ideeën is geen sprake geweest. De onorthodoxe aanpak die in de architectuurnota - ook ondertekend door de ministeries van Vrom en V&W - zo wordt bepleit, is voorlopig eerder een wens de werkelijkheid. Frans Marks van VHP ontwaart geen nieuwe visie, maar een vasthouden aan de oude planologische beleidsmetafoor van stedenring en Groene Hart. Voor een deel wijkt hij dat aan de richtingloosheid die het Rijk tentoonspreidt op het gebied van ruimtelijke ordening. 'Juist op het Haagse niveau zou een sturende integrale visie ontwikkeld moeten worden.'

Maar te laat is het in de ogen van Marks nog niet, hoewel het gevaar nu levensgroot is dat het eigenbelang van alle betrokken partijen gaat prevaleren. Wat in Den Haag de 'Eindrapportage Interdepartementaal Project Deltametropool' heet, moet in feite worden beschouwd als een beginrapportage. Marks: 'De standpunten van de ministeries zijn bekend, er ligt een schat aan gegevens. Laten we nu aan de slag gaan.' De Rijksbouwmeester vervult hierin een belangrijke rol.

Jo Coenen zou ontwerpers moeten inzetten die op een regionaal niveau kunnen ontwerpen.

Misschien valt er van de Deltametropool alsnog een groots project te maken, een Grand Travaille waarop ook Mitterand trots zou zijn geweest.